

ЕКОНОМІЧНЕ ТРАКТУВАННЯ СУТНОСТІ БАНКІВСЬКОГО КАПІТАЛУ

Проблема дослідження особливостей та сутності категорії «капітал» посідає важливе місце у процесі дослідження економічної наукової думки. Тракткування даного поняття відрізняється великою кількістю підходів, які поступово формувалися під впливом тривалого процесу розвитку світового господарства. У статті проведений аналіз економіко-правового трактування сутності капіталу у розрізі історичного розвитку різних економічних шкіл.

Постановка проблеми Трансформаційні процеси, які набувають подальшого розвитку в економіці України в умовах нестабільного зовнішнього середовища, потребують не тільки першочергових заходів щодо підвищення економічної ефективності суб'єктів господарювання, а й теоретичного переосмислення економічних явищ, процесів та категорій, зокрема такої як «капітал». Відсутність чіткої теоретичної узгодженості думок вітчизняних вчених до визначення сутності поняття «капітал банку» є актуальним питанням економічної теорії для сучасного етапу первісного нагромадження капіталу, який ще не завершився в Україні. Все вищезазначене визначає необхідність проведення дослідження історичних аспектів виникнення і розвитку категорії «капітал банку», вивчення різних підходів до визначення її сутності.

Метою статті є дослідження етимологічного походження «капітал банку» та проведення ретроспективного аналізу поглядів на сутність даного економічного явища. Зміцнення капітальної бази вітчизняних банківських установ та інтеграція банківської системи України у світове співтовариство значною мірою залежать від зростання обсягів капіталу банків. Капітал дає банку можливості здійснювати розширення активних операцій і забезпечує достатній рівень конкурентоспроможності як узагальнюючого показника стійкості та дієздатності кожного банку зокрема і банківської системи загалом. З огляду на це, саме тепер особливого значення набувають питання ефективного форму-

вання, використання й поповнення капіталу банку.

Необхідність забезпечення достатнього рівня капіталізації банків зумовлює об'єктивну потребу в банківському капіталі, що і стало спонукальним мотивом наукового осмислення його сутності як економічної категорії. Банківський капітал є основою створення фінансового потенціалу і важливим джерелом функціонування банків. Це викликає об'єктивну потребу у проведенні наукового дослідження, метою якого є визначення банківського капіталу як цінності та джерела розвитку банківського сектора економіки.

Значний вклад у наукове розуміння категорії «капітал банку» внесли багато вітчизняних і зарубіжних економістів. У наукових колах України цю проблему досліджували такі вчені: М. Д. Алексеєнко, З. М. Васильченко, О. В. Васюренко, А. П. Вождов, І. С. Гуцал, О. В. Дзюблюк, Ж. М. Довгань, А. М. Мороз, М. І. Савлук, Р. І. Тиркало та ін. Серед російських дослідників слід виділити праці В. І. Колесникова, О. І. Лаврушина, В. М. Усоскіна, В. А. Царкова та ін. Фундаментальними з цієї проблематики є дослідження західних науковців Т. У. Коха, Ф. Мишкіна, П. Роуза, Дж. Ф. Сінкі та ін.

У системі головних економічних цінностей банків та банківської системи, що визначають потенціал і темпи їхнього ефективного економічного розвитку, важлива роль належить капіталу. Банківський капітал є втіленням однієї з форм вираження загальної економічної категорії «капітал», навколо якої ведеться активна дискусія.

Еген Осадчий,
ст викладач
кафедри
менеджменту
банківської
діяльності
ДВНЗ «КНЕУ
імені Вадима
Гетьмана»

Артур Стрижак,
аспірант кафедри
менеджменту
банківської
діяльності
ДВНЗ «КНЕУ
імені Вадима
Гетьмана»

БАНКІВСЬКІ ОПЕРАЦІЇ

Складість цієї економічної категорії полягає в різноманітності форм вираження, дискусійність – у суперечливих тлумаченнях різними економічними школами, важливість – у великому впливі на зростання економіки країни і достатку окремих громадян. Оскільки банківський капітал має багато спільних рис із загальною економічною категорією «капітал», яка склала основу предмета даного дослідження і дала поштовх його розвитку, доцільно дослідити сутність цієї економічної категорії.

Термін «капітал» (нім. Kapital, франц. Capital, лат. Capitalis – головний, основний) означає багатство у формі грошових ресурсів, нерухомості, цінних паперів, яке використовується для самозростання. З історії економічної думки відомо, що вперше спробу визначення капіталу здійснив Арістотель, який ввів до наукового обігу поняття «хремастика», що походить від грецького слова «хрема» й означає «майно», «володіння». Під хремастикою мислитель розумів мистецтво наживати достаток, або діяльність, спрямовану на нагромадження багатства, одержання прибутку [10, с. 78]. У докласичних економічних теоріях капітал розглядався з різних позицій, зокрема, стверджувалося, що його основою є торгівля або землеробство [1, с. 170]. Сам же термін «капітал» почав набувати свого сучасного змісту близько 1770 р., тобто коли побачили світ праці видатного французького вченого XVIII ст. А. Тюрго, який зазначав: «Особа, яка отримує щорічно дохід більший, ніж їй потрібно витратити, може відкласти цей надлишок і нагромаджувати його; ці нагромадження цінностей становлять те, що називають капіталом» [2, с. 158].

Як видно з табл. 1, відомі класики буржуазної політичної економії А. Сміт та Д. Рікардо ототожнювали капітал з нагромадженою працею, незалежно від характерних суспільних умов і відносин. Так, у своїй праці «Дослідження про природу і причини багатства народів» А. Сміт розглядав капітал як накопичений запас засобів виробництва (накопичене багатство), що використовується для господарських потреб і приносить дохід; він стверджував, що накопичення капіталу створює передумови для підвищення продуктивності

праці внаслідок його подальшого перерозподілу. Виходячи з цього, А. Сміт поділяв капітал на основний та оборотний. Д. Рікардо, розвиваючи далі вчення А. Сміта, наголошував: «Капітал – це та частина запасів виробництва, яка використовується для отримання прибутку». Вчений характеризував капітал як провідний фактор розвитку продуктивних сил суспільства, частину багатства країни, яка використовується у виробництві й складається з їжі, одягу, інструментів, сировини, машин, всього необхідного для того, щоб привести у рух працю [11 с. 30].

Еволюція поняття терміна «капітал» також пов'язана з іменами Ж.Б. Сея і Ф. Бастіа. Так, Ж.Б. Сей визначав капітал як один із трьох факторів виробництва, який сприяє створенню та розподілу національного продукту. Значну увагу дослідженню сутності капіталу приділяв ще один представник Буржуазної класичної політичної економії Дж. С. Мілль, який стверджував: «Капітал – це початковий накопичений запас продуктів колишньої праці» [11, с. 28].

Дослідження сутності капіталу посідає важливе місце в системі марксистського економічного вчення. Аналізуючи матеріально-речову структуру капіталу, К. Маркс зазначав, що він складається із знарядь праці, сировини, засобів до існування, матеріальних продуктів, певної суми товарів, мінових вартостей. На його думку, капітал – це не річ, а суспільне, належне певній суспільно-історичній формації виробниче відношення, яке втілене в речі і надає їй специфічного суспільного характеру. К. Маркс поділяв капітал на постійний та змінний. Капітал, вкладений капіталістом у придбання засобів виробництва, називається постійним капіталом. Капітал, авансований капіталістом на придбання робочої сили, який змінює свою вартість у процесі виробництва, називається змінним капіталом. Саме він збільшує свою первісну вартість, створюючи надлишок щодо неї, тобто створює додаткову вартість. Отже, джерелом формування капіталу він вважав додаткову вартість, яка створювалася додатковою працею найманих працівників виробничої сфери. Тому капітал у марксистів розглядався як засіб експлуатації найманих

**Історичні етапи розвитку економічної думки
та підходи до формування поняття «капітал»**

Етапи розвитку економічної думки	Напрями економічної думки	Представники	Трактування поняття «капітал»
1	2	3	4
Докапіталістичний період (XVI - XVII ст.)	Ранній меркантилізм	У.Стеффорд (Англія), Де Сантис, Г.Скаруффи (Італія)	Капітал - це гроші у вигляді дорогоцінних металів (золота, срібла). Основним джерелом накопичення капіталу являла собою зовнішня торгівля.
	Пізній меркантилізм	Т.Ман (Англія), А.Серра (Італія), А.Монкретьєн (Франція)	
Буржуазна класична політична економія (XVIII - XIX ст.)	Фізіократи (Франція)	Ф.Кене, В.Мірабо, Ж.Сімонді	Капітал розглядався в учревленій формі, представляв собою засоби виробництва, за допомогою яких створюється «чистий продукт». Поділявся на оборотний капітал («щорічні» аванси або витрати, вироблені щорічно), та основний (первинні аванси - фонд землеробського господарства)
	Великобританія	У.Петті, А.Сміт, Д.Рікардо, Ст.Мільль	Категорія «капітал» характеризувалася із двох сторін: як вартість, що приносить прибуток, і як запаси засобів виробництва, потрібні для продовження процесу виробництва. Розділяли капітал на основний й оборотний
	Марксизм	К.Маркс, Ф.Енгельс	Капітал - це суспільні відносини, вартість, що самозростає. Причина зростання вартості - неоплачена чужа праця
	Німецька історична школа	М.Вебера К.Бюхер	Капітал - раціональна форма організації людської поведінки. Сутність капіталу є мінливою величиною, що залежить від стадії еволюції форм обміну.
Неокласична політекономія (кінець XIX - початок XX ст.)	Австрійська школа	Е.Бем-Баверк, К.Менгер, Ф.Візер	Ввели фактор часу у визначення капіталу: дохід на капітал - це винагорода за відмову від задоволення тимчасових потреб у цей час, заради майбутнього. Отже, капітал є одночасним результатом заощаджень і виробництва.
	Математична школа	К.Віксель (Швеція), Й.Фішер (Америка), В.Парето (Італія), В.Джевонс	Капітал - результати минулої праці, що мають вартість і підвищують продуктивність праці й землі в цей час. Джерело прибутку - рідкість капіталу. Капітал - багатство, що може бути привласнене
	Кембриджська школа	А.Маршалл, А. Лігу	Капітал - частина людського багатства, спрямована на придбання за допомогою торгово-промислової діяльності. Попит на капітал породжується його продуктивністю. Виникнення доходу на капітал пов'язане з очікуваннями й передбачуванним ризиком
	Американська школа	Дж. Кларк	Капітал - сума активного й виробничого багатства, що складається з матеріальних засобів виробництва
	Кейнсіанство	Дж. Кейнс	Капітал - багатство, здатне приносити більший дохід, ніж у випадку його альтернативного використання - збереження в грошовій формі. Умова перетворення багатства в капітал - перевищення доходу над відсотком
Сучасні економічні теорії	Неокласична школа	М.Фрідмен (США), Дж. Хікс (Англія), П.Лоффер (США)	Капітал - це товари виробничого призначення. Капітал - це грошова сума, що використовується в господарських операціях з метою одержання доходу
	Критичний напрям економічної думки	Е.Хансен (США), Дж.Робінсон (Англія)	Капітал - засоби виробництва. Джерело прибутку - фізична сутність капіталу, підприємництво, ризик

працівників, а виробничі відносини капіталістичного суспільства – як відносини з приводу розподілу додаткової вартості.

Особливості соціально-економічного розвитку Німеччини на початку XIX ст. створили підґрунтя для виникнення альтернативних напрямів економічної думки - німецької історичної школи, яка отримала свою назву завдяки запровадженню в економічних дослідженнях історичного методу. Одним із найяскравіших представників цього напрямку, який приділяв значну увагу

дослідженню категорії «капітал», був К.Бюхер. Він вважав її сутність мінливою, тобто такою, що залежить від стадії еволюції форм обміну, яка супроводжувалась вдосконаленням промислового виробництва. Вчений виходив з того, що еволюція форм обміну супроводжувалась вдосконаленням промислового виробництва та сприяла поширенню сфери впливу капіталу аж до повного охоплення ним національної економіки [11, с.30].

Важливим етапом розвитку економічної науки наприкінці XIX ст, стала

маржинальна революція перехід до неокласичної теорії як однієї з магістральних течій сучасної економічної думки. Розвиток маржинальної економічної концепції відбувався в межах чотирьох основних шкіл: австрійської (суб'єктивно-психологічної), кембриджської, американської і лозаннської (математичної).

Перший етап маржинальної революції пов'язують із творчістю К. Менгера – засновника Австрійської школи. Він стверджував, що капітал є не меншим благом, аніж праця та інші елементи виробництва. Отже, власники капіталу живуть не за рахунок робітників, а за рахунок використання капіталу, який для індивіда і суспільства має цінність так само, як і праця. Видатний учень і послідовник К. Менгера Е.Бем-Баверк увійшов до історії економічної думки як автор позитивної теорії капіталу, суть якої полягає в тому, що капітал має власну продуктивність, оскільки він уможлиблює виробництво споживчих благ шляхом започаткування та звершення відповідних виробничих циклів. Він стверджував, що для формування капіталу необхідно із повсякденного споживання економити необхідні продуктивні сили, які є об'єктом безпосереднього нагромадження. Отже, капітал є одночасним результатом заощаджень та виробництва. Заслуга Е.Бем-Баверка полягає також у тому, що він першим зробив акцент на зв'язку дохідності капіталу з властивостями часу.

Фундатор кембриджської школи А.Маршалл вважав, що капітал не має речової форми, але тісно пов'язаний з речами. До його складу вчений включав і нематеріальні блага: знання, організацію, а також підприємницькі здібності, професійну майстерність і ділові зв'язки. Головну властивість капіталу англійський теоретик вбачав у його здатності приносити дохід, який залежить від продуктивності факторів виробництва та відносної рідкості, що впливає з тягаря утримання. А.Маршалл, як і Е.Бем-Баверк, виділяв у капіталі дві найважливіші складові: здатність виробляти і здатність нагромаджувати.

Помітний внесок у формування неокласичної теорії кінця ХІХ – початку ХХ століття зробив засновник Амери-

канської школи маржиналізму Дж.Б.Кларк. На його думку, єдиною найхарактернішою рисою того, що ми називаємо капіталом, є факт перманентності. Засновник Лозаннської (математичної) школи В.Джевонс, аналізуючи економічну сутність капіталу, акцентував увагу на тому, що капітал виступає важливою передумовою виробництва «багатства», за допомогою якого створюється нове багатство. В.Джевонс погоджувався з іншими представниками маржинальної економічної концепції, які наголошували на важливості фактора часу. Учений відзначав, що капітал становить собою «питання часу», а відтак його найважливішою функцією є авансування затрат на купівлю праці та забезпечення пропозиції споживчих благ. В. Джевонс, активно використовуючи математику як інструмент дослідження та пріоритетний метод розвитку економічної науки, дійшов висновку, що капітал, витрачений на будь-яку справу, можна завжди розглядати як суму заробітної плати і речей, отриманих як заробітна плата.

Вітчизняні економісти категорію «капітал» розглядають теж з різних підходів. Заслугує на увагу позиція вчених О. А. Устенка, С. В. Мочерного і С. В. Фомішина, які стверджують, що «капітал – це економічна категорія, яка має свій речовий зміст і суспільну форму» [10, с. 86]. Викликає певний інтерес і думки В. О. Рибалкіна, М. О. Хмелевського, які вважають, що «капітал – це: самозростаюча вартість; виробничі відносини між найманими працівниками і власниками засобів виробництва; рух вартості».

Аналізуючи погляди вітчизняних вчених, слід зауважити, що вони розглядають капітал як економічну категорію, яка поєднує в собі матеріально-речовий зміст та суспільно-економічну форму, а також як багатство, яке використовується для нагромадження та задоволення потреб суспільства.

Більшість сучасних економістів аналогічно тлумачать термін «капітал» Різниця полягає, по-перше, в тому, що останні значно розширили межі запасів, види накопиченої праці, розкриваючи сутність капіталу, включивши сюди дороги, мости, комп'ютери, споруди тощо. По-друге, сучасні

західні економісти отримання доходу пов'язують не лише з названими речовими факторами виробництва, а й з особистим, людським фактором виробництва. Речові фактори отримали назву фізичного капіталу, а людський – людського капіталу, який включає набуті знання, звички, енергію людей. По-третє, деякі західні науковці навіть ототожнюють капітал з грошима, з фінансовими ресурсами. По-четверте, деякі дослідники ототожнюють капітал з часом, який при цьому розглядається як окремий фактор виробництва, що створює дохід.

У загальному вигляді історично сформовані погляди на економічну природу капіталу, його структуру та походження об'єднують в декілька груп. Історія розвитку економічної науки засвідчує існування чотирьох найпоширеніших підходів до трактування сутності категорії «капітал»:

1. Предметно-функціональний підхід, згідно з яким капітал ототожнюється з нагромадженою працею, призначеною для подальшого виробництва або продажу з метою одержання доходу. У межах цього підходу значного поширення набув аналіз капіталу як фактора виробництва, що впливає на результати підприємницької діяльності і приносить дохід власникові. Водночас необхідно наголосити, що сучасна західна економічна теорія, всебічно розкриваючи матеріально-речовий зміст категорії капіталу, принципово ігнорує його соціально-економічну природу відносин між людьми, концентруючи при цьому увагу здебільшого на речовій, а не на грошовій формі капіталу, що пояснюється об'єктивними економічними умовами розвитку суспільства на той період. Предметно-функціональний зміст капіталу розкрито у роботах А. Сміта, Д. Рікардо, Ф. Кене, Дж.С. Мілля та ін..

2. Соціально-економічний підхід, згідно з яким капітал аналізується як економічна категорія – специфічні суспільні відносини, що виникають за певних історичних умов. Прихильники цього підходу намагалися дати характеристику суспільно-економічній сутності капіталу в тісному взаємозв'язку з економічними відносинами між суб'єктами у суспільстві та виявити джерело самозростання вартості. Основ-

ну позицію по даному підходу визначив К. Маркс.

Вищенаведені погляди на капітал різних науковців доповнюють один одного, поєднуючи матеріально-речовий зміст і суспільно-економічну форму капіталу, в єдності яких, на нашу думку, й розкривається його глибинна економічна сутність.

3. Монетаристський (грошовий) підхід, відповідно до якого капітал розглядається як фінансовий ресурс, що приносить дохід його власникові у вигляді відсотків. Прихильники монетаристської концепції виходять з того, що капітал – це гроші або їх замітники – кредитні гроші, які пов'язані з отриманням доходу. Розвиток монетарної концепції природи капіталу знайшов відображення у роботах Т. Мана, Й. Шумпетера та ін.

4. Концепція часової цінності. Ця теорія спирається на визначення капіталу як дисконтованого потоку доходів і розглядає його як економічний ресурс, який дає змогу отримати дохід у майбутньому в разі відмови від задоволення поточних потреб. Згідно з цією концепцією цінність теперішніх благ (за незмінності інших умов) завжди перевищує цінність таких самих благ у майбутньому. Цей теоретичний напрям дозволяє методично обґрунтувати вибір часової переваги використання капіталу на альтернативній основі. Вибір між двома моделями поведінки – споживанням чи заощадженням капіталу – залежить від базового рівня добробуту, очікуваної прибутковості капіталу та поточних прибутків. Концепція часової цінності капіталу ґрунтується на теоріях таких відомих вчених-економістів, як Е. Бем-Баверк, Н. Сеніор, І. Фішер, А. Бланк та ін.

Слід зауважити, що сутність капіталу можна розкрити за допомогою кількох десятків визначень, у кожному з яких відображаються різні аспекти категорії «капітал» загалом, а відтак розкривається сутність окремих форм капіталу, що історично функціонували на окремому етапі розвитку суспільних економічних відносин.

Можна погодитись з автором І.А. Бланком, який вважає, що незважаючи на виключну увагу дослідників до ключової економічної категорії «капітал», наукова думка до цих пір не ви-

робила універсального визначення капіталу, яке відповідало б вимогам як теорії, так і практики. «Капітал отримав настільки різноманітні визначення, – писав один з економістів XIX ст. Н. Сеніор, – що можна запитати себе: чи має це слово значення, яке було б прийняте усіма?» Справедливість цього зауваження зберігає свою актуальність і на сьогоднішній день.

Враховуючи вищенаведене, можна стверджувати, що капітал є складною економічною категорією, сутність якої виражається діалектичною єдністю матеріально-речового і суспільно-економічного аспектів. Найбільш повне і широке визначення капіталу, на нашу думку, подано в Енциклопедії банківської справи України, де капітал розглядається з двох боків: по-перше, він виступає як сума грошей, коштів, сукупність ресурсів, які використовуються у підприємстві; накопичені матеріальні ресурси і цінності; по-друге, капітал трактується як економічна категорія, яка виражає історично обумовлені суспільно-виробничі відносини; як вартість, що в результаті використання найманної робочої сили приносить додаткову вартість і зовнішньо виступає як така, що самозростає [3, с. 455].

Складність та багатоплановість категорії «капітал» впливає на трактування сутності банківського капіталу. Слід зазначити, що тенденції до зосередження грошового капіталу суспільства в банках надають великого економічного і соціального значення їм, як фінансовим посередникам. Це обумовлено тим, що банки обслуговують економічний оборот, здійснюють розрахункові та касові операції, зберігають заощадження населення, забезпечують необхідним фінансуванням суб'єктів економіки. У банках акумулюються грошові капітали, що значно перевищують кількість грошових знаків, які обертаються у країні. Активи деяких банків, завдяки акумулюванню значних коштів населення, у декілька разів перевищують активи великих підприємств промисловості, транспорту та інших галузей економіки. Це робить з них фінансово сильні структури, що володіють великим економічним потенціалом. Стабільність діяльності і надійності кожного окремого банку захищає банківську систему від руйнівних систем-

них криз. Діяльність фінансових посередників покликана забезпечувати суспільство справедливим розподілом національного доходу і національного багатства між різними соціальними групами та економічними суб'єктами.

На сьогодні поняття «капітал банку» не має однозначного трактування в економічній літературі, що призводить до його ототожнення з іншими економічними категоріями, такими як: банківські ресурси, ресурсна база банку, резерви, власні кошти, запаси, фонди, власний капітал банку тощо. Такі розбіжності створюють певні ускладнення як теоретичних, так і практичних аспектів трактування, формування та функціонування капіталу в умовах банків.

Доволі поширеною в науковому середовищі є думка про те, що капітал банку – це власні кошти (капітал, ресурси) банку. Такої позиції дотримуються А.М. Мороз, О. В. Васюренко, В. І. Міщенко, П. Роуз та ін. [8; 6; 5;]. Так, А. М. Мороз банківський капітал розуміє як власний капітал банку, який складається зі статутного, резервного та інших фондів, призначення яких полягає у забезпеченні фінансової сталості, комерційної і господарської його діяльності, а також нерозподілених прибутків поточного і минулого років [10, с.41]. Подібну думку висловив також О. В. Васюренко, який вважає, що банківський капітал – це фонд ресурсів, що були внесені засновниками, акціонерами (учасниками) банку, і належать їм. Він складається зі статутного фонду, загальних резервів і фондів банку та нерозподіленого прибутку [13, с.88]. У даному разі йдеться лише про капітал банку, який перебуває в його власності, тобто капіталом банку вважаються лише кошти власників і засновників банку. З огляду на зазначені вище погляди капітал банку розглядається у вузькому розумінні.

Іншого погляду у визначенні поняття «банківський капітал» дотримується В.В. Кисельов: «Ресурсна база комерційного банку – це той сукупний капітал, який створюється в результаті проведення банком політики збільшення власного капіталу та залучених коштів і використовується для здійснення активних операцій з метою реалізації суспільних і власних інтересів» [7]. За

цим визначенням банківський капітал містить не лише власний капітал, а і використовується банком для реалізації власних інтересів, окрім цього, сукупний капітал називається ресурсною базою комерційного банку.

Російські дослідники О. І. Лаврушин, Н. Г. Антонов, М. А. Пессель, Е.Ф. Жуков визначення поняття «банківські ресурси» пов'язують з аналізом пасивних операцій: «...за допомогою пасивних операцій банки формують свої ресурси» [11; 12]. В Енциклопедії банківської справи України під редакцією В. С. Стельмаха зазначено: «Банківський капітал – це сукупність різних видів грошових капіталів, коштів, які використовує банк у вигляді банківських ресурсів для забезпечення своєї діяльності, здійснення різноманітних операцій та одержання прибутку. Складається з власного капіталу банку та залучених коштів» [3].

З наведених визначень видно, що поняття «капітал банку» і «банківські ресурси» є дуже близькими, оскільки йдеться про грошові кошти, які використовуються банком з метою отримання прибутку. Однак, на нашу думку, це не зовсім так, тому що не всі банківські ресурси можуть набувати ознак капіталу. Самозростання вартості й отримання прибутків забезпечують лише ті банківські ресурси, які спрямовані в оборот і безпосередньо використовуються банком для здійснення активних операцій. Саме цю частину банківських ресурсів слід вважати капіталом банку. На нашу думку, слушним є погляд М. Д. Алексеєнка [див. рис. 1], який розрізняв ресурсну базу банку, банківські ресурси та банківський капітал, зокрема було запропоновано, що термін «ресурсна база» характеризує можливість залучення банками з грошового ринку коштів, які вже задіяні або ще не задіяні в банківському і грошовому обороті, що створює засади розширення банківської діяльності, в свою чергу банківських ресурси – це сукупність грошових коштів та виражених у грошовій формі матеріальних, нематеріальних і фінансових активів, що перебувають у розпорядженні банків і можуть бути використані ними для здійснення активних операцій та надання послуг. Важливо зрозуміти, що основним у цьому виз-

наченні є те, що кошти, які перебувають у розпорядженні банку, потенційно можуть бути використані для проведення активних операцій, але не обов'язково. Саме ця особливість відрізняє сутність понять банківські ресурси та банківський капітал. Відповідно, банківський капітал розглядається як «грошові кошти та виражена у грошовій формі частка матеріальних, нематеріальних і фінансових активів, що перебувають у розпорядженні банків і використовуються ними для здійснення операцій з розміщення коштів і надання послуг з метою одержання прибутку» [4, с.31]. В даному випадку автор розуміє банківський капітал як сукупність усіх залучених банком ресурсів, що використовуються ним для виконання активних і інших операцій незалежно від права власності на них. У даній інтерпретації капітал банку розглядається широко.

Якщо брати до уваги визначення банківського капіталу в різноманітних регулюючих документах, то всі вони добре конкретизовані, але, на наш погляд, занадто вузькі. Так, наприклад, Закон України «Про банки і банківську діяльність» визначає капітал банку як «залишкову вартість активів банку після вирахування всіх його зобов'язань» [4]. Схоже за цим трактування капіталу банку міститься в Угоді Базельського комітету з банківського нагляду. На нашу думку, цей підхід до визначення банківського капіталу є конструктивним, але занадто технічним. З нього випливає лише загальна математична формула обчислення банківського капіталу. На жаль, не зрозумілим залишаються питання щодо призначення банківського капіталу, його соціально-економічної сутності, чинників, які впливають на його формування та розвиток.

На сучасному етапі розвитку ринкової системи господарювання відбувається зміна в розумінні сутності капіталу банку від його тлумачення лише як власного капіталу банку. Це зумовлено тим, що банківські установи утворюють свою капітальну базу не лише за рахунок внесків засновників, акціонерів, резервів, прибутку та капіталізації його частини (власного капіталу), а й шляхом мобілізації коштів на міжбанківському ринку, випуску влас-

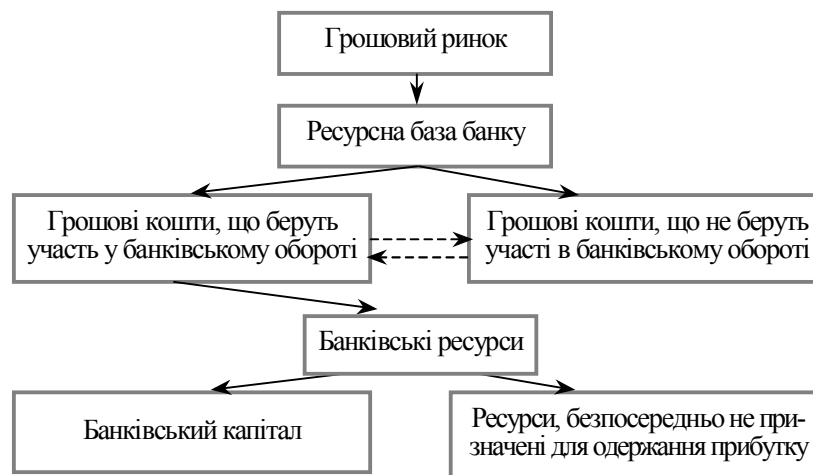

Рис. 1. Загальна схема взаємозв'язку понять «ресурсна база», «банківські ресурси» та «банківський капітал» [4]

них боргових цінних паперів і залучення коштів на умовах субординованого боргу.

Проаналізувавши погляди різних вчених, можна зробити висновок, що, відповідно до обраних завдань дослідження, капітал банку можна розглядати як у широкому, так й у вузькому контексті. У широкому контексті банківський капітал тлумачиться як всі кошти, якими розпоряджається банк, у вузькому – лише ті кошти, що безпосередньо належать банку на правах власності і можуть бути використані на покриття збитків.

З урахуванням розглянутих вище понять та характеристик капіталу банку можна навести авторське визначення поняття «банківського капіталу» Банківський капітал – це сукупність всіх грошових ресурсів, незалежно від джерел їхнього формування (власні, залучені або позичені), які має у своєму розпорядженні банк і які спрямовуються в грошовий оборот з метою отримання прибутку та забезпечення стабільної діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Тюрго А. Р. Избранные экономические произведения / А. Р. Тюрго – М.: Изд-во соц.-эконом. литературы, 1961.
2. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / А. Смит. – М.: Соцэкгиз, 1962. – 684 с.
3. Енциклопедія банківської справи України / редкол.: В. С. Стельмах (голова) [та ін.] – К.: Молодь, Ін Юре, 2001. – 680 с
4. Алексеєнко М. Д. Капітал банку:

питання теорії і практики: моногр. / М. Д. Алексеєнко – К.: КНЕУ, 2002. – 276 с.

5. Банківські операції: Підручник. – 3-тє вид., випр. і доп. / Мороз А.М., Савлук М.І., Пуховкіна М.Ф. та ін.; за ред. д-ра екон. наук, проф. Мороза А.М. – К.: КНЕУ, 2008 – 608 с.

6. Васюренко О. В. Банківські операції: навч. посіб. / О. В. Васюренко – [4-тє вид. перероб. і доп.]. – К.: Знання, 2004. – 324 с.

7. Банківський менеджмент: навч. посіб. / за ред. О. А. Кириченка. – [3-тє вид., перероб. і доп.] – К.: Знання-Прес, 2002. – 438 с.

8. Міщенко В. І. Банківські операції: навч. посіб. / В. І. Міщенко – [4-тє вид. перероб. і доп.]. – К.: Знання, 2004. – 280 с

9. Закон України «Про банки і банківську діяльність» № 2122-III від 7.12.2000 р. // Урядовий кур'єр. – 2001. – № 8. – С. 5–13.

10. Капіталізація банківської системи як чинник підвищення надійності економіки України / М. І. Діба, Є. С. Осадчий // Фінанси України. – 2008. – № 6. – С. 77–88.

11. Потій В. З. Черкасова А.О. Генезис понятійного підходу до визначення сутності капіталу // Ринок цінних паперів України. – 2008. – № 5-6. – С. 24–33.

12. Криклій А.С. Банківський капітал: соціально-економічна суть, склад та призначення// Фондовий ринок. – 2009. – № 39. – С. 12 – 15.